



PRESSBURGER CSABA

FOGYATKOZÁS, ÁTALAKULÁS, LELTÁR

A címben foglalt három fogalommal írható le a Kosztolányi Dezső Színház folyó évadának első három előadása, de a magát kísérletező színházként meghatározó szabadkai teátrum és végső soron a teljes vajdasági magyar közösség jelen állapota is. A KDSZ ötfős állandó társulatát az előző évadban hárman elhagyták, és a csapatot a huszonötödik évad kezdetére is csupán egy fővel sikerült bővíteni. A fluktuáció és a vendégszínészek alkalmazása persze sohasem állt távol az Urban András vezette színház koncepciójától, ám a Kosztolányi fennállásának jubileumi évében elkönyvelt veszteség mind a lehetőségek, mind a művészi színvonal, mind pedig a színházat övező bizonytalan légkör tekintetében éreztette hatását. Ilyenkor kell picit megállni, visszatekinteni, felmérni az erőforrásokat, odarakni, amink van, illetve amink maradt, és – a valóságunkról alkotott reális képpel felvértezve – menni tovább. (Egy motivációs tréner sem mondhatta volna szebben.)

Fogyatkozás

Divatjelenség – hat évvel ezelőtt hangzott el ez a minősítés egy eminens vajdasági magyar politikus szájából, amikor az exoduszerű kivándorlással szembesítette egy újságírói kérdés. Ez a „divatozás” azóta sem lanyhult: tízezrével távoznak képzett és képzetlen fiatalok, sőt egész családok többnyire Nyugatra, és nem is terveznek visszatérni soha. Az egyéni motivációk persze különböznek és rejtve maradnak, ám az okok többé-kevésbé ismertek, és megegyeznek a délkelet-európai országok társadalmában lejátszódó hasonló folyamatok mögött meghúzódó okokkal.

A vajdasági magyar közbeszédet és közhangulatot (a migránstéma mellett) abszolút mértékben uraló és paralizáló fenomén a témája a Kucsov Borisz rendezte *A kút nem a kiút* című „western-moráldrámának”. A vadnyugati milióbe ágyazott, westernkellékekkel és -allűrökkel operáló előadás lazán kapcsolódó epizódjai mintegy a menni vagy maradni kérdésének SWOT-analízisét kínálják pro és kontra érveket felsorakoztatva mindkét opció erősségeire, gyengeségeire, lehetőségeire és veszélyeire.

A westernvilág beemelésének kettős funkciója van. Egyfelől felfedezhető a történelmi párhuzam az egykori telepesek és a mai emigrálók között, akik a jobb élet reményében és/vagy kalandvágyból és/vagy az örvény által sodortatva és/vagy – igen! – divatból választották az újvilágot. Másfelől a mai és itteni valóságunktól idegen, ám a westernfilmek erőteljes popkulturális hatása által mégis a kollektív tudatunk részét képező 19. századi Amerika marcona fegyverforgatói elég ismerősek ahhoz, hogy azonosulni lehessen velük, persze kellő távolságtartással, hogy őket nézve kívülről láthassuk önmagunkat, saját vergődéseinket, tipródásainkat, ami ilyen perspektívából tud igencsak muris is lenni.

És nevetünk is, amikor a délceg cowboyok hibátlan, divatos szerelésben feszítenek, csak éppen (szó szerint) kilóg a seggük a nadrágból, vagy amikor a munkásszállón dolgozó hazánkfiak azzal dicsekszenek az otthoniaknak, hogy milyen jól megy a soruk odakinn, miközben (szó szerint) együtt eszik a szart. A normál esetben fintorgást kiváltó olcsó altáji humor itt átvitt értelmet is kap, metaforává lesz. A Sergio Leone-filmek Ennio Moricone által jegyzett betétdalainak motí-

vumaival kísért jelenetek magas lóról (konkrétan: bárszékről) beszélő tehénpásztorait is kinevetjük, amikor a menni vagy maradni kérdéséről vitatkozva közhelyeket (és egymást le-) pufogatva tudnak csak megnyilvánulni, erős férfihangon előadott erőtlen érvelésüket pedig József Attila-idézzel és indián közmondással próbálják hitelesebbé tenni, mindhiába. Mert ez egy olyan téma, amely mindahányszor fölvetődik, üres moralizálásba fullad. Alkalmasint azért, mert senki sem képes abszolút jó döntést hozni, a SWOT-analízisként értelmezhető előadás sem fut ki semmire, azaz nem kínál hasznosítható megoldást. Mindössze annyi történik, hogy a képmutatás lelepleződéséből fakadó humort felváltja a bénító letargia (kollektív kútba ugrás), jobb esetben a nosztalgiával átítatott melankólia és a kiütkeresés.

Átalakulás

Szinte hihetetlen, hogy eddig senkinek sem jutott eszébe az, ami az egyik legfelkapottabb szerb rendezőnek, Kokan Mladenovićnak igen. Jelesül, hogy Gusztáv figuráját átültesse az egykori (dél)kelet-európai „létező szocializmusból” a rendszerváltáson átesett társadalmaink „vadkapitalizmusába”. Hiszen Gusztáv, az alkalmazkodó, simulékony, fölfelé nyaló, lefelé taposó, ámbár hiszékeny és ezért mindig hoppon maradó kispolgár ennek a rendszernek is a szerves részét, működtető fogaskerekét képezi, akár csak az előzőnek.

A Gusztáv-rajzfilmek a hatvanas évektől errefelé nemcsak a vajdasági magyarokhoz jutottak el – a csávolyi adótorony felé fordított antennáinknak köszönhetően –, hanem az egykori Jugoszlávia minden polgárához, ugyanis nagy előszerezzel vetítették a tagköztársaságok tévéállomásai is. Magyarán: Gusztávot nem kellett bemutatni a KDSZ-ben szép számmal és rendszeresen előforduló szerb ajkú közönségnek sem.

A KDSZ-ben második alkalommal rendező Kokan Mladenović¹ *Gusztáv a hibás mindenért* című előadása gyilkos humorral átítatott társadalomkritika, amely a jelen politikai visszasságokra is reflektál finoman, ámde egyértelműen. Mladenović igyekezett minden tekintetben megidézni a rajzfilmsorozat hangulatát: a színpadon felbukkanó Gusztáv-maszkos figurák magyarra hajazó halandzsanyelven gagyognak, a Szerda Árpád zeneszerző munkáját dicsérő zenei aláfestés a rajzfilmben felcsendülő dallamok mintázatait követi, s ami valódi telitalálat és megsüvegelendő teljesítmény: a hangeffektusokat a színpad bal oldalán és a képi projekciót a színpad jobb oldalán mind-mind az éppen „szabad”, vagyis az adott jelenetből kimaradó színészek készítik élőben. Az előadás öt szereplője tehát egy pillanat erejéig sem pihen, és nem pusztán a fejre húzott gumimaszk miatt izzad bele a játékba.

Azáltal, hogy Gusztávból esetenként nem is egy, hanem akár egyszerre öt is felbukkan a színpadon, még hangsúlyosabbá válik ennek az opportunistá, mégis kedvelhető karakternek a tucatjellege. Ugyanazok a szürkeruhás, egyenmaszkos gusztávok köszönnek vissza a papírhalom mögül a hivatalokban, akik ott tapsolnak egy szendvics és némi napidíj fejében a politikai tömeggyűléseken, ők azok, akikre a reklámokkal minden fölösleges tárgyat rá lehet löcsölni (special price, special price, sale, sale), és közülük kerülnek ki a valóságshow-k szereplői is, akikből a média sztárt csinál, majd

amikor már elhasználódtak, lehúzza őket a vécén. Gusztávot a végtelenségig ki lehet használni, majd pedig őt lehet hibáztatni sorsának, mindnyájunk sorsának alakulásáért.

De azért Gusztávot sem kell féltetni: ugyanúgy elkarcolgat a jelen körülményeink közepette is, mint harminc plusz évvel ezelőtt – hiszen az átalakulás nem benne ment végbe, hanem a politikai-gazdasági környezetben –, bár még az sem biztos, hogy itt bármiféle lényegi változásról beszélhetünk. Csak a szereplők és a díszlet változik és alakul át, az ember azonban megmarad ugyanannak a kicsinyes, önző, találékony lénynek, aki mindig is volt.

Leltár

Két munkabemutatója is volt Urbán András új előadásának ebben az évadban, amely előbb *A látás*, majd *A nézés költészete* címen került repertoárra. A cím is munkacím, tehát változhat, alakulhat, miként maga a színpadi mű is.

A nézés költészete jelen állapotában olyan, mint egy leltár, amit komótos kimértséggel végeznek el a leltár részét képező színészek. A feketébe öltözött alakok egyenként behozzák a színre a huszonegy állványt, az öt széket, a tizenegy szürkemarhafej maszkot, a tíz gipszhalat, a három madárpreparátumot, a tizenkét flamingót, a három zebrát, az öt csontvázat, a húscafatot, szépen elegyengetik, felaggatják őket, aztán az egyik színész szarvasfejet öltve magára felül egy lószoborra, a másik anyaszült meztelenül meghentereg a jóféle csernozjomban, a harmadik magára locsol egy üveg paradicsomlevet, majd fekvő pozitúrában elszív egy cigit, a negyedik, a sasfejú meg guggolva végignézi az egészet.

Tessék: egy rövid bekezdésben elspoilereztem a teljes drámai cselekményt! Ám szándékosan kifelejtettem egy „aproságot”: a kezdőképet, amelyben behoznak, majd egyetlen kalapácsmozdulattal ripityára törnek egy tükröt. Ez az a jelenet, amely megadja az értelmezési kulcsot, és látássá, azaz költészetté nemesíti a nézést.

Mert *A nézés költészete* nem pusztán egy leltár – „Lássuk, mink van!” –, hanem retrospekció, mementó is – „Lássuk, mit hoztunk eddig össze!” Urbán utóbbi mintegy másfél évtizedes rendezői opusa sejlik fel a színpadon elhelyezett kellékekben és aktusokban, különös tekintettel azokra az előadásokra, amelyek a Kosztolányi Dezső Színházban készültek és/vagy erőteljesen (vajdasági) magyar színezetű témát fessegetnek. Tökéletes összképet persze nem alkothatunk, nem kapunk hozzá ép tükröt, szelektív az emlékezet, de azért a tükröcserepekben is sok minden megmutatkozik, esetenként újszerű megvilágításba kerül. Oly sok Urbán-előadást lehetne említeni – a Tolnai-szöveg alapján készült *Kisinyovi rózsától* (flamingók) a *Béres Márta One Girl Show-n* át (csontváz) a *Magyaron* keresztül (szarvas- és szürkemarhafejek) egészen a *Sacra Hungaricáig* (anyaföld) –, amelyek itt egyetlen előadásba sűrítve idéződnek meg Mezei Szilárd zenéjére, amely a várakozással teli feszültséget sugárzó szabad futamokat a meditatívan ismétlődő hangmintákkal ötvözi.

Az előadás képi statikussága, az időbelileg és mennyiségileg is minimálisra redukált, de elementáris színpadi műveletek mégis mintha művészi kiégést, az állandó egzisztenciális küzdelembé való belefáradást, csalódottságot sugároznának. Pedig a leltár impozáns, és a rendelkezésre álló művészi erőforrások sem adnak okot pesszimizmusra. Legyen ez motiváló erő a továbblépéshez! *A nézés* művészete még nincs bevégezve.

¹ Mladenović előző, *Felhő a nadrágban* című rendezéséről lásd lapunk 2018. februári számát.